

УДК 327:316.77:303.732.4(477)

О. В. Петкова,

старший викладач Інституту соціальних наук Одеського національного університету імені Мечникова, кафедри міжнародних відносин
к. 32, Французький бульвар, 24/26, Одеса-58, 65058, Україна
тел. (0482) 63-32-59,
e-mail: agapimeni@rambler.ru

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР ЯК СИСТЕМА І ЯК ДЕСТАБІЛІЗАЦІЙНИЙ ФАКТОР ДЛЯ УКРАЇНИ

Робота присвячена насамперед системному поданню міжнародного інформаційного простору. Наша увага зосереджена на описі структурних елементів і основних функцій різних підсистем глобальної інформаційної системи. Далі більш докладно розглядається специфіка взаємодії української інформаційної підсистеми з глобальною й міжнародною системою, що дозволяє встановити деякий дестабілізаційний ефект такого впливу.

Ключові слова: інформаційний простір, інформаційна система, структура системи, функції системи.

Актуальність досліджуваної проблеми визначається високою роллю інформації в сучасних політичних процесах у світі в цілому й особливо високою для політичних процесів у сучасній Україні. Про це свідчить як сам факт геополітичного положення України, що визначає вплив на її території інформаційних систем двох протидіючих політичних блоків, так і заяви президента України, який постійно підкреслює важливість підтримки інформаційної безпеки для держави.

Метою нашого дослідження є систематичне подання інформаційно-політичного простору України в цілому в міжнародній інформаційній системі й визначення особливостей її впливу на політичні процеси в Україні.

Об'єктом дослідження визначено інформаційний простір, що забезпечує міжнародні політичні відносини. Предметом дослідження виділені системні властивості міжнародного інформаційного простору, з функцій якого виникають для сучасної української держави негативні впливи.

Проблема інформаційної безпеки для сучасної України є особливо гострою. Дослідження в цій області проводили Ю. Бондар, Г. Г. Почепцов, І. Гаврилов, В. Карпенко, Б. А. Кормич, О. В. Литвиненко. Системний підхід до аналізу поширення інформації, у тому числі й на рівні міжнародних відносин, з урахуванням сучасних технологічних засобів комунікацій у політологічній науці застосовують В. Г. Соколенко, В. Г. Сеїдов, К. А. Хачатуров, О. В. Молодцов та інші. Однак цілісне системне подання всіх рівнів інформаційного міжнародного простору в політологічній науці ще не розглядалось.

Відповідно до предмета нашого дослідження необхідно розглянути взаємовплив інформаційних обмінів, здійснюваних на рівні включеності україн-

ської інформаційної системи як елемента у зовнішню стосовно неї міжнародну інформаційну систему. Надалі можна позначати інформаційну систему України скорочено ІСУ, інформаційну систему якої-небудь однієї країни — ІС_n (тобто ІС n-ой країни) і міжнародну інформаційну систему — МІС. Міжнародна інформаційна система виходить за рамки окремих держав і в той же час не підмінює собою глобальну інформаційну мережу Інтернет. Умови підвищеної мобільності у зв'язку з удосконаленням транспортних засобів і, в цілому, прозорості кордонів викликали необхідність створення різних наддержавних служб, законодавчих і регулятивних актів. Створилася так звана міждержавна інфраструктура у вигляді міжнародного права, Інкотермс, міжнародного трибуналу, Всесвітньої організації торгівлі, охорони здоров'я й т. д., що більшою мірою ґрунтується на діях з інформацією.

Системи — МІС та ІС_n — є відкритими системами, інтегрованими одна в одну. Крім цих інформаційних систем в теперішніх умовах існує й глобальна інформаційна мережа — ГІМ.

ГІМ може розглядатися як система, але ми все-таки підкреслюватимемо, що це мережа. Глобальна інформаційна система виходить за межі держав, за межі міжнародних інформаційних обмінів і взаємодій, однак її не можна назвати системою, що включає в себе як підсистеми або структурні елементи МІС та ІС_n. Саме як мережа глобальна інформаційна система якимись частинами охоплює інші системи, а десь вона пропускає їх (як через мережу) і не впливає на, здавалося б, охоплені підсистеми.

Якщо застосувати системний, а точніше, структурний аналіз, то можна встановити наступне співвідношення: *глобальна інформаційна мережа (ГІМ) виступає як замкнута система* в масштабі нашої планети. Для інших інформаційних систем на планеті вона може розглядатися і як самостійна автономна система, і як надсистема, що включає їх у свою структуру як складені елементи або підсистеми. МІС та ІС_n є, у порівнянні з глобальною системою, відкритими системами, що частково входять у глобальну мережу, а частково функціонують поза її зоною компетенції. Ці інформаційні системи можна назвати свого роду пересічними системами, одна з яких має форму замкнутої мережі, що дозволяє охопленим підсистемам “проникати за межі мережі”.

Основними структурними елементами інформаційних систем є форми зберігання й переміщення інформації. Їх можна представити в такий спосіб:

- людина як носій і транслятор інформації через свою свідомість і мову. Маються на увазі люди, що активно переміщаються в міждержавному просторі — журналісти, політичні лідери й інші широковідомі діячі культури, науки, мистецтва, дипломати, туристичні й міграційні потоки;

- друковані форми інформації: газети, журнали, книги, листівки, брошури та ін.;

- електронні, електромагнітні носії, у тому числі й інформаційні засоби, підключені до глобальної інформаційної мережі Інтернет, супутникового зв'язку, міжнародних радіотелекомунікаційних трансляторів;

- екстрасенсорні форми у вигляді гіпнозу, медитацій, 25-го кадру на телебаченні (product placement).

Мегасистема (ГІМ) може існувати тільки при наявності комп'ютерної техніки, високих технологій і космічних супутників-трансляторів. У той час як міжнародна інформаційна система й системи інформації країн існували, нехай у примітивному виді, але й без комп'ютерної техніки, і без Інтернету. Це означає, що основними інформаційними формами зберігання й переміщення інформації в міжнародній інформаційній системі, як і в інформаційних системах окремих країн, є люди, друковані ЗМІ, телерадіотехнічні засоби, а в цей час і Інтернет. Глобальна мережа може існувати тільки при обов'язковій наявності Інтернету. Але міжнародний інформаційний простір не можна зводити тільки до комп'ютерної мережі, він також містить у собі національні й транскордонні інформаційні потоки, що переміщаються за допомогою перерахованих носіїв.

Наступне порівняння буде проведено по функціях інформаційних систем. Функції системи — це призначення елементів системи, виражене в їх повторюваних стійких діях. “Під функцією системи зазвичай розуміють: дію системи, її реакцію на середовище; безліч станів виходів системи; при описовому або дескриптивному підході до функції вона виступає як властивість системи, що перебуває в динаміці як процес досягнення мети системою” [1, с. 569].

За основу типологізації системних функцій нами взята схема (табл. 1) з енциклопедичного словника з теорії керування й використовується з деякими доповненнями й змінами [1, с. 570–571].

Функції систем можуть різнитися за наступними підставами:

1 — за складом — *прості* (по діях окремих компонентів) і *складні* (що складаються з декількох простих);

2 — за характером прояву — *явні* й *сховані* (латентні);

3 — за характером дії — *безперервні* (діють безупинно, постійно), *дискретні* (діють переривчасто);

4 — за тимчасовими детермінаціями — *тимчасові* й *постійні*;

5 — за спрямованістю — *внутрішні* (регулюючі процеси усередині системи) й *зовнішні* (призначені для реалізації мети систем, для взаємодії системи з зовнішнім середовищем);

6 — за змістом — *цільові* (призначені для досягнення системою її мети), *рольові* (що забезпечують системі ту або іншу роль) і *діяльнісні* (що забезпечують напрямок діяльності системи);

7 — за ступенем впливу на зовнішнє середовище й характером взаємодії з іншими системами — *пасивні* (існують пасивно як матеріал для інших систем), *обслуговуючі* (обслуговуючі системи більш високого порядку), *функції протистояння* (що створюють протистояння іншим системам), *функції поглинання* (забезпечують виживання, поглинання й експансію у взаємодії з іншими системами й середовищем), *перетворюючі* (перетворення інших систем і середовища), *адаптивні* (що служать для пристосування системи до інших систем і до навколишнього середовища);

8 — за наслідками для системи — *нейтральні* (не викликають ні позитивних, ні негативних наслідків для системи), *конструктивні* (що викликають позитивні наслідки для системи) і *деструктивні* (що викликають негативні наслідки для системи, що створюють дисфункцію).

Розглянуті нами системи відносяться до однієї інформаційної сфери. Це означає, що набір функцій у них буде в значній мірі однаковим. Розходження можуть полягати в ступені виразності або виявлення тих або інших функцій.

Таблиця 1

Порівняння функцій інформаційних систем по 8 підставам класифікації

Підстави класифікації	Функції ІСп	Функції МІС	Функції ГІМ
1 — за складом	Складні		
2 — за характером прояву	Як явні, так і сховані		
3 — за характером дії	Як безперервні, так і дискретні		
4 — за часом	Як тимчасові, так і постійні		
5 — за спрямованістю	Як внутрішні, так і зовнішні		
6 — за змістом	Цільові — інформаційне забезпечення інтересів країни Рольові — транслятор інформації, що позитивно відбивається на інтересах держави	Цільові — налагодження взаємодії між ІС різних країн Рольові — посередництво між суб'єктами міжнародної інформації	Цільові — акумулювання й зберігання інформації Рольові — створення глобального банку інформації
	Діяльнісна — створення або перетворення всього того, що веде до мети системи		
7 — за ступенем впливу	Пасивні, обслуговуючі, функції протистояння, поглинання, перетворення й адаптації	Обслуговуючі, функції перетворення й адаптації	Пасивні, обслуговуючі
8 — за наслідками для системи	Конструктивні й деструктивні	Нейтральні	Нейтральні

У тій же послідовності, як викладені підстави класифікації функцій (починаючи від розходжень “за складом” — 1 і закінчуючи “розходженнями за наслідками для системи” — 8), розглянемо загальні й специфічні риси трьох систем: глобальної інформаційної мережі (ГІМ), міжнародної інформаційної системи (МІС) і інформаційних систем окремих держав (ІСп).

1) Всі три системи, безумовно, за своїм складом є складними. У порівнянні між ними можна відзначити одне з головних розходжень — ГІМ ґрунтується на електронних засобах і технологіях, хоча й містить у собі

людський інтелектуальний потенціал, як і дві інші системи — МІС і ІСп. Однак зусилля людей у глобальній інформаційній мережі представлені в суто формалізованій формі, що обмежує людські свідомі й емоційні якості рамками комп'ютерних програм і можливостями електронних телекомунікаційних засобів. В ІСп і МІС люди задіяні безпосередньо з усіма своїми раціональними й ірраціональними установками, мотивами й переживаннями. Із цього виходить, що незважаючи на глобальне охоплення інформації, ГІМ поступається по складності двом іншим інформаційним системам, в яких повніше проявляється різноманіття людського ресурсу.

2) Всі три системи володіють як явними, так і схованими функціями. У будь-якій країні є інформація, за якою навіть формально закріплені властивості “закритої”, “для службового користування”, “державної таємниці”. У міжнародній сфері переміщується дипломатична інформація, таємні відомості й т. п. І навіть у глобальній мережі ми можемо мати справу з так званим “25-им кадром” (product placement), з інформацією, вплив якої на користувача проявляється через якийсь час і який важко розпізнати.

3), 4) Зі складності розглянутих систем впливає й неоднорідність характеру їхніх дій у просторі й у часі. Всім трьом системам властиві як безперервні, так і дискретні, як тимчасові, так і постійні функції.

5) Наші інформаційні системи наділені як функціями, спрямованими на підтримку взаємодії між елементами усередині системи, так і функціями, спрямованими на зовнішні стосовно них системи, середовища.

6) В кожній країні в інформаційній системі є рольова функція. Як правило, це роль транслятора інформації з максимально можливих питань, у максимально можливому обсязі, по різних напрямках і за допомогою технологій, що позитивно відбиваються на інтересах держави. Діяльнісна (утворююча) функція інформаційної системи (будь-якої держави, міжнародного інформаційного простору або глобальної мережі) спрямована на створення або перетворення всього того, що веде до мети системи.

Головною цільовою функцією міжнародної інформаційної системи, що забезпечує рух інформації за межами конкретних країн, є налагодження взаємодії між ІС різних країн. МІС складається з потоків інформації між суб'єктами, що продукують інформацію, і суб'єктами-адресатами (реципієнтами).

Метою існування глобальної інформаційної мережі, отже, і головними цільовими її функціями, є акумулювання й зберігання інформації. Вона (ГІМ) відіграє роль глобального банку інформації.

Щодо діяльнісних функцій цих трьох інформаційних систем, то вони мають одноманітний характер і являють собою специфічні операції з організації, зберігання й переміщення інформації. Здійснення цих видів діяльності залежить від форм організації інформації й інформаційних технологій. Як ми вже відзначали, у ГІМ діють комп'ютерні технології з обмеженою участю людей, у той час як у МІС і в ІСп поряд з комп'ютерними технологіями активно використовуються силова складова (що складається з економічних і військових досягнень) і складний людський ресурс.

7) З наведених шести функцій впливу й взаємодії глобальній інформаційній мережі властиві перші дві: пасивні й обслуговуючі. Існуючий у ній (у ГІМ) інформаційний запас служить матеріалом для інших систем, але тільки в тому випадку, якщо останні самостійно підключаються до глобального банку інформації.

Інформаційним системам конкретних держав властиві всі функції: пасивні, обслуговуючі, функції протистояння, поглинання, перетворюючі функції й адаптивні. У кожній країні є частина інформації, що за аналогією із глобальним банком інформації пасивно обслуговує інші зацікавлені в інформації системи. Забезпечуючи інтереси тієї або іншої країни (блоку країн або союзу), ІСп покликана за допомогою інформації й інформаційних технологій протистояти будь-якій несприятливій для її держави експансії. З цією метою вона зобов'язана перетворювати (інтерпретувати, коментувати, спростовувати) несприятливу інформацію, в чому одночасно проявляються й адаптивні функції.

Для МІС характерні обслуговуючі, перетворюючі й адаптивні функції. Вона служить для зберігання й накопичення інформації й інструкцій для передачі іншим країнам різного роду інформації. Щоб винесена за межі країни інформація досягла заданої мети, вона повинна бути певним чином оформлена — перетворена під протокол, стиль або завдання. У цьому полягає й адаптивна функція МІС. Вона також виконує й обслуговуючі функції — містить вимоги до оформлення інформації міжнародного рівня.

8) Остання в переліку характеристика системних функцій — за наслідками для системи — дозволить побачити ще деякі відмінності в трьох інформаційних системах. Глобальна інформаційна мережа сама по собі на інші системи ніяк не впливає. Її можна назвати нейтральною за впливом на інші системи.

Інформаційні системи держав, безумовно, розраховані на те, щоб у своїх інтересах робити як конструктивні (що викликають позитивні наслідки для системи), так і деструктивні (що викликають негативні наслідки для системи, що створюють дисфункцію) впливи.

При необхідності розгляду позиції конкретної держави, наприклад України, у міжнародному інформаційному просторі аналіз буде проводитися з урахуванням політичних аспектів положення й ролі досліджуваної держави в міжнародному просторі.

Переходячи від загальносистемного аналізу абстрактного інформаційного простору до конкретного інформаційного простору України, можна відзначити у вигляді висновку наступні положення:

- як держава, що розвивається на демократичних і ринкових принципах, Україна повністю відкрита й включена в ГІМ. Єдиним фактором, що обмежує населення України в споживанні інформації з глобальної інформаційної мережі, є ще слабе володіння українцями англійською мовою. Цей фактор навіть переважає матеріально-технічний, тобто оснащеність комп'ютерами;

- на тлі бар'єра з боку англійської мови російська мова залишається популярною, доступною й останнім часом ще підкріплюваною внутрішніми й

зовнішніми досягненнями Росії. Це явище залишається в полі зору сучасної української влади, про що свідчить проект “Указу президента України за наслідками розгляду питання про інформаційну безпеку України” від 25.03.2008 р. [2];

– виходячи з основних положень згаданого указу впливає, що інформаційна система України (ІСУ) починає втрачати свої функції як цілісна інформаційна система певної держави. Наприклад, в обслуговуванні інтересів своєї країни ІСУ перебуває на положенні слабого каналу трансляції й інтерпретації інформаційних потоків — одного з декількох, практично рівноправних на території України. Відповідати такою ж інформаційною інтервенцією на системи інших країн вона не в змозі по ряду економічних, науково-технічних і політичних проблем. У підсумку українська інформаційна система (згідно 8-го класу функцій) виконує не стільки конструктивну для власної країни або деструктивну за її межами, скільки всього лише нейтральну функцію. За ступенем впливу ІСУ переходить у пасивну, що згодом загрожує поглинанням інформаційними системами інших держав.

Література

1. Теория управления: социально-технологический подход. Энцикл. словарь / Под ред. Иванова В. Н., Патрушева В. И.; Акад. наук социал. технологий и местного самоуправления. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Муниципальный мир, 2004. — 672 с.
2. Інформаційна безпека // <http://www.president.gov.ua/news/9421.html>

О. В. Петкова,

кафедра международных отношений, Институт социальных наук
Одесский национальный университет им. Мечникова
к. 32, Французский бульвар, 24/26, Одесса-58, 65058, Украина

ИНФОРМАЦИОННОЕ ПРОСТРАНСТВО КАК СИСТЕМА И КАК ДЕСТАБИЛИЗАЦИОННЫЙ ФАКТОР ДЛЯ УКРАИНЫ

Аннотация

Работа посвящена прежде всего системному представлению международного информационного пространства. Наше внимание сосредоточено на описании структурных элементов и основных функций различных подсистем глобальной информационной системы. Далее более подробно рассматривается специфика взаимодействия украинской информационной подсистемы с глобальной и международной системой, что позволяет установить некоторый дестабилизирующий эффект такого воздействия.

Ключевые слова: информационное пространство, информационная система, структура системы, функции системы.

O. V. Petkova,

Department of International relations

Institute of Social sciences, Odessa Mechnikov national University

r. 32, Frantsuzsky Boulevard, 24/26, r. 40, Odessa-58, 65058, Ukraine

INFORMATION SPACE AS A SYSTEM AND AS A DESTABILIZING FACTOR FOR UKRAINE

Summary

The article first of all presents international information space as a system. We concentrate attention on describing structure elements and main functions of various subsystems of a global information system. Then the more detailed examination is given to specific interaction of Ukrainian information subsystem with global and international system, which helps to fix some destabilizing effect of such impact.

Key words: information space, information system, structure of the system, functions of the system.